วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆส ปริทรรศน์
Journal of MCU Palisueksabuddhaghosa Review
ISSN : 3057-1952 (ONLINE)

วิเคราะห์สังฆกรรมในอุโปสถขันธกะ

Analysis of Sanghakamma in Uposathakhandhaka

พระมหาธีรเพชร ธีรเวที (มาตพงษ์)

Phramaha Teerapetch Teeravetee (Matpong)[1]

E-mail: Mahatee_99@hotmail.com

Received: September 25, *2024* **Revised:** *February 3, 2025*

Accepted: *February 3, 2025*

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาเกี่ยวกับสังฆกรรมในอุโปสถขันธกะ 2) เพื่อวิเคราะห์สังฆกรรมในอุโปสถขันธกะ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ สรุปวิเคราะห์ เรียบเรียง บรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า ความเป็นมาเกี่ยวกับสังฆกรรมในอุโปสถขันธกะนั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ประชุมกันเพื่อกล่าวธรรม ทรงอนุญาตให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุผู้พร้อมเพรียง ทรงอนุญาตสีมา โรงอุโบสถ การยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อ การถามการวิสัชนาพระวินัย การฟ้องร้อง การคัดค้านทำกรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรม การอาราธนาผู้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง การเรียนวิธีนับปักษ์ บุพพกรณ์และบุพพกิจ การมอบปาริสุทธิ การมอบฉันทะ วิธีแก้ไขอาบัติ วิธีเปิดเผยอาบัติ บุคคลที่ควรเว้นในอุโบสถกรรม วิเคราะห์สังฆกรรมในอุโปสถขันธกะ อุโบสถกรรมมีความเกี่ยวข้องกันกับสีมา เป็นสถานที่ทำสังฆกรรม เป็นเขตความพร้อมเพรียงของสงฆ์ในการทำสังฆกรรม โดยมีเครื่องหมายกำหนดเขตชัดเจน

คำสำคัญ: สังฆกรรม; อุโบสถ; สีมา; อุโปสถขันธกะ

Abstract

This academic article contains 2 objectives: 1) to study the history of *Sanghakamma* in *Uposathakhandhaka*, and 2) to analyze *Sanghakamma* in *Uposathakhandhaka*. It was qualitative research, done through analysis, compilation and reported in descriptive type. Its results showed that the history of *Sanghakamma* or Sangha's affairs in *Uposathakhandhaka* which had been

[1] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม /Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksabuddhaghosa Nakornphathom Campus.

established by the Buddha to meet of already Bhikkhus, for monastic activities, allowed Sima, Uposatha Hall, recitation of *Patimokkha* in brief, questioning and explanation of the Vinaya, the lawsuits, the objection to wrong deeds, the invitation of the person who raised *Patimokkha* to show, the learning of the fortnight counting method, *Pubbakarana* and *Pubbakicca*, *Pārisuddhi* giving, Chanda giving, the method of the offense resolving, the method of offense revealing, the unprohibited person in *Uposatha*, and the analysis of Sanghakamma in *Uposathakhandhaka* showed that it was related to Sima which is a place to perform Sangha's affairs, it indicates where Sangha performs their duties, with clear marking boundary.

Keywords: Sanghakamma; Uposatha; Sima; Uposathakhandhaka

บทนำ

พระพุทธองค์ ทรงประกาศพระศาสนาตลอดระยะเวลา 45 พรรษา ท่ามกลางลัทธิความเชื่อที่หลากหลายอันถูกครอบไว้ด้วยระบบวรรณะ ถูกจำกัดในเรื่องของสติปัญญา จนผู้คนละทิ้งศักยภาพความเป็นมนุษย์ของตน หันเหออกพึ่งพาฝากความหวังไว้กับบรรดาเทพเจ้าทั้งหลาย จนสูญเสียหลักยึดหยัดแห่งปัญญาของตน แต่ด้วยหลักการแห่งพุทธธรรมอันเป็นเหตุเป็นผล บรรดาชนผู้มีสติปัญญาทั้งหลายจากทุกชั้นวรรณะจึงก้าวย่างบ่ายหน้าเข้ามาสู่ร่มเงาแห่งพระพุทธศาสนา ก่อเกิดเป็นหมู่ภิกษุที่มีวิถีชีวิตอันเรียบง่ายและงดงามอยู่บนฐานแห่งพระธรรมวินัย พระธรรมวินัย คือ สายธาราใหญ่ที่หล่อเลี้ยงภิกษุบริษัทให้เจริญงอกงามด้วยไตรสิกขา นำพาก้าวขึ้นสู่มรรคาอันประเสริฐที่เหล่าพระอริยสาวกดำเนิน หากละเลยหรือเพิกเฉยต่อพระธรรมวินัย ย่อมยากต่อการเจริญงอกงามด้วยธรรมสมบัติต่าง ๆ พระไตรปิฎก คือ มรดกธรรมแห่งเดียวที่จะช่วยเราให้เข้าถึงพระธรรมวินัยได้อย่างถูกต้อง โดยเฉพาะงานหลักของพระสงฆ์ที่เรียกว่า “สังฆกรรม” และ “วินัยกรรม”จะต้องไม่คลาดเคลื่อนหรือบิดเบือนไปจากหลักพุทธบัญญัติ ผู้ศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก เท่ากับได้ฟังพระพุทธดำรัสโดยตรงจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า

พระพุทธองค์ทรงเพียรพยายามตลอดพระชนชีพก็เพื่อนำพาเหล่าเวไนยให้ได้รับปัญญาที่แท้จริง โดยเฉพาะปัญญาอันเกิดจากพระสัทธรรม บรรดาพระอริยสาวกทั้งหลายที่บรรลุถึงพระสัทธรรม ก็เพราะเคร่งครัดปฏิบัติตนตามหลักแห่งพุทธบัญญัติ จึงได้รับวิมุตติรสอันประเสริฐนั้น เมื่อมีการปฏิบัติตามพุทธบัญญัติ ย่อมสามารถบรรลุถึงพระสัทธรรม ดังนั้น พระสัทธรรมจะตั้งมั่นยืนยาวเพราะมีผู้ปฏิบัติตามพุทธบัญญัตินั่นเอง พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท เพื่อให้พระสัทธรรมส่องสว่างอย่างยั่งยืน ดังความในอรรถกถาปฐมอุปาลิสูตร ว่า

...พระสัทธรรมมี 3 อย่าง คือ ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม อธิคมสัทธรรม,บรรดาพระสัทธรรม 3 อย่างนั้น พระพุทธพจน์แม้ทั้งสิ้น ชื่อว่าปริยัติสัทธรรม, สัทธรรมนี้ คือ ธุดงค์คุณ 13 ข้อ จาริตศีล วาริตศีล สมาธิ วิปัสสนา ชื่อว่าปฏิบัติสัทธรรม, โลกุตรธรรม 9 ชื่อว่า อธิคมสัทธรรม พระสัทธรรมแม้ทั้งหมดนั้น เพราะเหตุที่เมื่อมีการบัญญัติสิกขาบทไว้ ภิกษุทั้งหลายย่อมเล่าเรียนสิกขาบท วิภังค์แห่งสิกขาบทนั้น และพระพุทธพจน์อื่น เพื่อส่องความสิกขาบทและวิภังค์นั้น และเมื่อปฏิบัติสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติ บำเพ็ญข้อปฏิบัติ ย่อมบรรลุโลกุตรธรรมที่พึงบรรลุด้วยข้อปฏิบัติ “ฉะนั้น พระสัทธรรม ย่อมดำรงอยู่ยั่งยืนเพราะการบัญญัติสิกขาบท”...

...ติวิโธ สทฺธมฺโม ปริยตฺติสทฺธมฺโม ปฏิปตฺติสทฺธมฺโม อธิคมสทฺธมฺโมติ. ตตฺถ สกลมฺปิ พุทฺธวจนํ ปริยตฺติสทฺธมฺโม นาม.เตรส ธุตงฺคคุณา จาริตฺตวาริตฺตสีลสมาธิวิปสฺสนาติ อยํ ปฏิปตฺติสทฺธมฺโม นาม. นวโลกุตฺตรธมฺโม อธิคมสทฺธมฺโม นาม.โส สพฺโพปิ ยสฺมา สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา สติ ภิกฺขู สิกฺขาปทญฺจ ตสฺส วิภงฺคญฺจ ตทตฺถโชตนตฺถํ อญฺญํ จ พุทฺธวจนํ ปริยาปุณนฺติ, ยถาปญฺญตฺตญฺจ ปฏิปชฺชมานา ปฏิปตฺตึ ปูเรตฺวา ปฏิปตฺติยา อธิคนฺตพฺพํ โลกุตฺตรธมฺมํ อธิคจฺฉนฺติ, ตสฺมา สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา สทฺธมฺโม จิรฏฺฐิติโก โหติ...[2]

ธรรมวินัยเป็นเนื้อตัวของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสรู้และทรงแสดง “ธรรม” อันเป็นเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนาให้ปรากฏและทรงบัญญัติ “วินัย” ให้เป็นตัวเรือนร่างรูปทรงที่จะรักษาเนื้อแท้นั้นไว้ โดยพระวินัยเป็นฐานที่ตั้งของสังฆะที่จะดำรงรักษาสืบทอดแผ่ขยายธรรมออกไปแก่หมู่ชนที่จะพาให้มนุษย์ทั้งหลายเข้าถึงประโยชน์สุขสัมฤทธิ์อัตถะของธรรมนั้น พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทและทรงอนุญาตระเบียบวิธีเกี่ยวกับสังฆกรรมต่างๆไว้ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรมและความงดงามแห่งหมู่สงฆ์ ดังนั้น การปฏิบัติอย่างถูกต้องแม่นยำในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังฆกรรมนั้น ถือได้ว่าเป็นการช่วยดำรงสืบต่อแห่งพระสัทธรรมให้มั่นคงยาวนาน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์สังฆกรรมในอุโปสถขันธกะ”เพราะจะเป็นอุปการะเอื้อประโยชน์ต่อการศึกษาของภิกษุสามเณรให้เข้าในในเรื่องราวเกี่ยวกับสังฆกรรมได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาเกี่ยวกับสังฆกรรมในอุโปสถขันธกะ
2. เพื่อวิเคราะห์สังฆกรรมในอุโปสถขันธกะ

[2] องฺ.ทสก.อ.มโนรถ 3.(บาลี).31/344

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่องสังฆกรรมในอุโปสถขันธกะในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร (DocumentaryResearch) โดยผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของสังฆกรรมในอุโปสถขันธกะ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) อันได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 อรรถกถาภาษาไทย อรรถกถาฎีกาปกรณวิเสสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทำให้ได้ข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญเป็นเบื้องต้น

2. ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น หนังสือพุทธธรรม ผลงานทางวิชาการ เอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3. ศึกษาข้อมูลเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับเอกสารชั้นปฐมภูมิ

4. สรุปเรียบเรียงและนำเสนอข้อมูลโดยวิธีบรรยายเชิงพรรณนา

5. เสนอและตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์โดยอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญ

6. นำเสนอและเผยแพร่ผลงานเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษา

ผลการวิจัย

1) **ความเป็นมาเกี่ยวกับสังฆกรรมในอุโปสถขันธกะ** พบว่า ในอุโปสถขันธกะแห่งพระวินัยปิฎก ได้กล่าวถึงความเป็นมาของมูลเหตุและระเบียบวิธีข้อปฏิบัติอันเกี่ยวข้องกับสังฆกรรมไว้ ดังนี้

1) พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ประชุมกันเพื่อกล่าวธรรม โดยมีมูลเหตุมาจากพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐ ทรงเกิดความคิดคำนึงขึ้นในพระทัยอย่างนี้ว่า “เดี๋ยวนี้ พวกปริพาชกอัญเดียรถีย์ประชุมกันกล่าวธรรมในวัน 14 ค่ำ 15 ค่ำ และ 8 ค่ำ แห่งปักษ์ มนุษย์ทั้งหลายพากันเข้าไปหาเพื่อฟังธรรม คนเหล่านั้นได้ความรักความเลื่อมใสในพวกปริพาชกอัญเดียรถีย์ พวกปริพาชกอัญเดียรถีย์ก็ได้พรรคพวก ไฉนหนอแม้พระคุณเจ้าทั้งหลายจะพึงประชุมกันในวัน 14 ค่ำ 15 ค่ำ และ 8 ค่ำ แห่งปักษ์บ้าง” จึงเสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ ที่ประทับ ครั้นถึงแล้ว ได้ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐผู้ประทับนั่ง ณ ที่สมควรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความคิดคำนึงขึ้นในใจอย่างนี้ว่า ‘เดี๋ยวนี้พวกปริพาชกอัญเดียรถีย์ ประชุมกันกล่าวธรรม ในวัน 14 ค่ำ 15 ค่ำ และ 8 ค่ำ แห่งปักษ์ ประชาชนพากันเข้าไปหาเพื่อฟังธรรม ประชาชนเหล่านั้นได้ความรักความเลื่อมใสในพวกปริพาชกอัญเดียรถีย์ พวกปริพาชกอัญเดียรถีย์ก็ได้พรรคพวก ไฉนหนอ พระคุณเจ้าทั้งหลายจะพึงประชุมกันในวัน 14 ค่ำ 15 ค่ำ และ 8 ค่ำ แห่งปักษ์บ้าง’ หม่อมฉันขอประทานพระวโรกาส ขอให้พระคุณเจ้าทั้งหลายพึงประชุมกันในวัน 14 ค่ำ 15 ค่ำ และ 8 ค่ำ แห่งปักษ์ด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคทรงแสดง

ธรรมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ แล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ประชุมกันกล่าวธรรมในวัน 14 ค่ำ 15 ค่ำ และ 8 ค่ำ แห่งปักษ์”

2. ทรงอนุญาตให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุผู้พร้อมเพรียง พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่บริษัทเท่าที่มีคือเฉพาะบริษัทของตน ๆ รูปใดยกขึ้นแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุบริษัททั้งหลายผู้พร้อมเพรียงกัน”

3. ทรงอนุญาตสีมา ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายได้มีความคิดดังนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ว่า ความพร้อมเพรียงมีกำหนดเขตเพียงอาวาสเดียวเท่านั้น” แล้วดำริว่า “อาวาสหนึ่งมีการกำหนดเขตเท่าไร” จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติสีมา ภิกษุทั้งหลาย พึงสมมติสีมาอย่างนี้”

4. ทรงอนุญาตโรงอุโบสถ สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวิหารโดยไม่กำหนดที่ พระอาคันตุกะทั้งหลายไม่รู้ว่า “วันนี้สงฆ์จะทำอุโบสถ ณ ที่ไหน”ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวิหารโดยไม่กำหนดที่ รูปใดยกขึ้นแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติวิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น หรือถ้ำ ที่สงฆ์ต้องการให้เป็นโรงอุโบสถแล้วจึงทำอุโบสถ”

5. การยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อ สมัยนั้น ณ อาวาสแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล ในวันอุโบสถนั้นมีชาวป่ามาพลุกพล่าน ภิกษุทั้งหลายไม่อาจยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยพิสดาร จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อเมื่อมีอันตราย”

6. การถามการวิสัชนาพระวินัย สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ยังไม่ได้รับแต่งตั้งก็ถามพระวินัยในท่ามกลางสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยังไม่ได้รับแต่งตั้งไม่พึงถามวินัยในท่ามกลางสงฆ์ รูปใดถาม ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งถามวินัยในท่ามกลางสงฆ์ได้”

7. การฟ้องร้อง สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์โจทภิกษุผู้ยังไม่ให้โอกาสด้วยอาบัติ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงโจทภิกษุผู้ยังไม่ได้ให้โอกาสด้วยอาบัติ รูปใดโจท ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้โจทก์ขอโอกาสด้วยคำว่า ขอท่านจงให้โอกาส ผมใคร่จะพูดกับท่าน ดังนี้แล้วจึงโจทด้วยอาบัติ”

8. การคัดค้านทำกรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรม สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทำสังฆกรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรมในท่ามกลางสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มี

พระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงทำกรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรมในท่ามกลางสงฆ์ รูปใดทำ ต้องอาบัติทุกกฏ”

9. การอาราธนาผู้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง สมัยนั้น ในอาวาสแห่งหนึ่ง มีภิกษุอยู่หลายรูป บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้เถระเป็นผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด ไม่รู้จักอุโบสถ หรือวิธีทำอุโบสถ หรือปาติโมกข์ หรือวิธีการยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงภิกษุเหล่านั้น มีความคิดดังนี้ว่า “พระผู้มีพระภาค ทรงบัญญัติไว้ว่า ‘ปาติโมกข์เป็นหน้าที่ของพระเถระ’ ก็พระเถระของพวกเรารูปนี้เป็นผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด ไม่รู้จักอุโบสถ หรือวิธีทำอุโบสถ หรือปาติโมกข์ หรือวิธียกปาติโมกข์ขึ้นแสดง พวกเราจะพึงปฏิบัติอย่างไรหนอ” จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุรูปใดเป็น ผู้ฉลาดสามารถ เราอนุญาตปาติโมกข์ให้เป็นหน้าที่ของภิกษุรูปนั้น”

10. การเรียนวิธีนับปักษ์ สมัยนั้น พวกชาวบ้านถามภิกษุทั้งหลายที่กำลังเที่ยวบิณฑบาตว่า “พระคุณเจ้าวันนี้กี่ค่ำ”ภิกษุทั้งหลายตอบอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย พวกอาตมาไม่รู้”พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “แม้เพียงการนับปักษ์ พระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตรเหล่านี้ยังไม่รู้ ไฉนจะรู้ความดีอะไร ๆ อย่างอื่นเล่า”ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เรียนวิธีการนับปักษ์”ต่อมา ภิกษุทั้งหลายได้มีความคิดดังนี้ว่า “ภิกษุรูปไหนหนอ ควรเรียนวิธีการนับปักษ์ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทุก ๆ รูป เรียนวิธีการนับปักษ์”

11. ทรงอนุญาตบุพพกรณ์และบุพพกิจ ในอาวาสแห่งหนึ่ง ในโรงอุโบสถ พวกภิกษุอาคันตุกะพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “ทำไมภิกษุทั้งหลายจึงไม่กวาดโรงอุโบสถกันเล่า”ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้กวาดโรงอุโบสถ”ต่อมา ภิกษุทั้งหลายได้มีความคิดดังนี้ว่า “ภิกษุรูปไหนหนอ ควรกวาดโรงอุโบสถ” จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุเถระใช้ภิกษุนวกะ” ภิกษุนวกะทั้งหลายถูกภิกษุเถระใช้แล้ว ก็ไม่ยอมกวาด ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่เป็นไข้ถูกภิกษุเถระใช้แล้วจะไม่กวาดไม่ได้ รูปใดไม่กวาด ต้องอาบัติทุกกฏ”สมัยนั้น ในโรงอุโบสถ ไม่มีใครปูอาสนะไว้ ภิกษุทั้งหลายพากันนั่งที่พื้นทั้งตัวทั้งจีวรเปื้อนฝุ่น ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ปูอาสนะในโรงอุโบสถ” ต่อมา ภิกษุทั้งหลายได้มีความปริวิตกว่า ภิกษุรูปไหนหนอ ควรปูอาสนะในโรงอุโบสถ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุเถระใช้ภิกษุนวกะ” ภิกษุนวกะทั้งหลายถูกภิกษุเถระใช้แล้ว ก็ไม่ยอมปู ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่เป็นไข้ถูกภิกษุเถระใช้แล้วจะไม่ปูไม่ได้ รูปใดไม่ปู ต้องอาบัติทุกกฏ”สมัยนั้น ในโรงอุโบสถ ไม่ตาม

ประทีปไว้ ภิกษุทั้งหลายเหยียบกายกันบ้าง จีวรบ้าง ในที่มืด ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้ตามประทีปในโรงอุโบสถ”ต่อมา ภิกษุทั้งหลายได้มีความคิดดังนี้ว่า “ภิกษุรูปไหนหนอ พึงตามประทีปในโรงอุโบสถ” จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุเถระใช้ภิกษุนวกะ” ภิกษุนวกะทั้งหลายถูกภิกษุเถระใช้แล้ว ก็ไม่ยอมตามประทีป ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่เป็นไข้ถูกภิกษุเถระใช้แล้วจะไม่ตามประทีปไม่ได้ รูปใดไม่ตามประทีป ต้องอาบัติทุกกฎ”สมัยนั้น ในอาวาสแห่งหนึ่ง พวกภิกษุที่อยู่ในอาวาสไม่จัดน้ำฉันน้ำใช้ไว้ พระอาคันตุกะพากันตำหนิ ประณามโพนทะนาว่า “ไฉนพวกภิกษุที่อยู่ในอาวาสจึงไม่จัดน้ำฉันน้ำใช้ไว้เล่า”ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้จัดน้ำฉันน้ำใช้ไว้”ต่อมา ภิกษุทั้งหลายได้มีความคิดดังนี้ว่า “ภิกษุรูปไหนหนอ พึงจัดน้ำฉันน้ำใช้ไว้” จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุเถระใช้ภิกษุนวกะ” ภิกษุนวกะทั้งหลายถูกภิกษุเถระใช้แล้ว ไม่ยอมจัดน้ำฉันน้ำใช้ไว้ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่เป็นไข้ถูกภิกษุเถระใช้แล้วจะไม่จัดไม่ได้ รูปใดไม่จัด ต้องอาบัติทุกกฎ”

12. การมอบปาริสุทธิ พระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงประชุมกัน สงฆ์จักทำอุโบสถ” เมื่อพระองค์ตรัสอย่างนี้ ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า “มีภิกษุเป็นไข้อยู่ พระพุทธเจ้าข้า ภิกษุไข้นั้นมาไม่ได้”พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุไข้มอบปาริสุทธิ”ภิกษุทั้งหลาย ก็แล ภิกษุไข้พึงมอบปาริสุทธิอย่างนี้ ภิกษุไข้นั้นพึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่งประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้าขอมอบปาริสุทธิ ท่านจงนำปาริสุทธิของข้าพเจ้าไป จงบอกปาริสุทธิของข้าพเจ้า”

13. การมอบฉันทะ พระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงประชุมกัน สงฆ์จักทำกรรม” เมื่อพระองค์ตรัสอย่างนี้ ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า “มีภิกษุเป็นไข้อยู่ พระพุทธเจ้าข้า ภิกษุไข้นั้นมาไม่ได้”พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุไข้มอบฉันทะ

14. วิธีแก้ไขอาบัติ ภิกษุรูปหนึ่งต้องอาบัติในวันอุโบสถนั้น ภิกษุนั้นได้มีความคิดดังนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ว่า ภิกษุมีอาบัติติดตัวไม่พึงทำอุโบสถ ดังนี้ ก็เราต้องอาบัติแล้ว จะพึงปฏิบัติอย่างไรหนอ” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็ในกรณีนี้ ในวันอุโบสถนั้น ภิกษุต้องอาบัติ ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือกล่าวอย่างนี้ว่า ผมต้องอาบัติชื่อนี้ ขอแสดงคืนอาบัตินั้น ขอรับ

15. วิธีเปิดเผยอาบัติ ภิกษุรูปหนึ่งระลึกอาบัติได้ เมื่อกำลังยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ภิกษุนั้นมีความคิดดังนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ว่า ภิกษุมีอาบัติติดตัวไม่พึงทำอุโบสถ ดังนี้ ก็เราต้องอาบัติแล้ว จะพึงปฏิบัติอย่างไรหนอ” ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็ในกรณีนี้ เมื่อกำลังยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ภิกษุระลึกอาบัติได้ ภิกษุนั้นพึงบอกภิกษุใกล้เคียงอย่างนี้ว่า ผมต้องอาบัติชื่อนี้ ขอรับ ผมลุกจากที่นี้แล้วจักทำคืนอาบัตินั้น แล้วทำอุโบสถ ฟังปาติโมกข์ แต่ต้องไม่ทำอันตรายต่ออุโบสถ เพราะข้อนั้นเป็นปัจจัย

16. บุคคลที่ควรเว้นในอุโบสถกรรม ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในบริษัทที่มีภิกษุณีนั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีสิกขมานานั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีสามเณรนั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีสามเณรีนั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีภิกษุผู้บอกคืนสิกขานั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีภิกษุต้องอันติมวัตถุนั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีภิกษุถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นอาบัตินั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีภิกษุถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคืนอาบัตินั่งอยู่ด้วย ในบริษัททที่มีภิกษุถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปนั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีบัณเฑาะก์นั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีคนลักเพศนั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีภิกษุเข้ารีตเดียรถีย์นั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีสัตว์ดิรัจฉานอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีคนฆ่ามารดานั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีคนฆ่าบิดานั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีคนฆ่าพระอรหันต์นั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีคนประทุษร้ายภิกษุณีนั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีภิกษุผู้ทำลายสงฆ์นั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีคนทำร้ายพระศาสดาจนห้อพระโลหิตนั่งอยู่ด้วย ในบริษัทที่มีอุภโตพยัญชนกนั่งอยู่ด้วย รูปใดยกขึ้นแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ

2) วิเคราะห์สังฆกรรมในอุโปสถขันธกะ พบว่า สังฆกรรมและระเบียบวิธีปฏิบัติในอุโปสถขันธกะแห่งพระวินัยปิฎกนั้น โดยเนื้อหาสำคัญหรือหลักในการทำสังฆกรรมนั้นมุ่งเน้นอยู่ที่อุโบสถและเรื่องสีมา ดังนั้น ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เฉพาะในส่วนของอุโบสถและเรื่องสีมาเท่านั้นในงานวิจัยนี้

คำว่า สังฆกรรม แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำ หมายถึงกิจกรรมทางพระวินัยที่ภิกษุจำนวน 4 รูปขึ้นไปซึ่งถือว่าเป็นสงฆ์จะพึงร่วมกันทำเป็นสังฆสามัคคี ในการทำสงฆ์จะต้องพร้อมเพรียงกันทำ ต้องทำในเขตสีมาที่เรียกว่าอุโบสถหรือโบสถ์ ต้องนั่งให้ได้หัตถบาทอยู่ในที่ประชุมตลอดเวลาที่ทำ เวลามีมติต้องเป็นเอกฉันท์โดยใช้วิธีเงียบหรือรับว่าสาธุ และเป็นไปโดยถูกต้องเป็นธรรม ไม่มีอคติ เช่นนี้จึงจะเป็นสังฆกรรมแท้ สังฆกรรม ตามพระธรรมวินัย มี 4 อย่าง คือ 1. อปโลกนกรรม การปรึกษาหารือ 2. ญัตติ สวดเผดียงสงฆ์ (การประชุมที่มีการสวดตั้งเรื่องที่จะประชุม) เช่น การสวดพระปาฏิโมกข์ 3. ญัตติทุติยกรรมวาจา สวดตั้งญัตติ และสวดอนุสาวนา (ถามความเห็นที่ประชุม) เช่น การสวดกฐิน 4. ญัตติจตุตถกรรมวาจา สวดตั้งญัตติและสวดกรรมวาจาถึงสามครั้ง เช่น การให้อุปสมบท

อุโบสถกรรมเป็นพุทธานุญาตเพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะซึ่งต้องกระทำในอุโบสถ อุโบสถกรรมมีความเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์โดยตรงในฐานะต่าง ๆ กัน เช่น การสวดปาติโมกข์ เป็นต้น เป็นกิจวัตรที่พระสงฆ์ ภายในวัดทุกรูปต้องทำเป็นประจำ ในเรื่องความสำคัญของอุโบสถกรรม

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตอุโบสถกรรมเพื่อความสามัคคีของหมู่คณะ และทรงบัญญัติพระวินัยของสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับอุโบสถกรรม มีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือในการทำสังฆกรรมต่างๆของพระสงฆ์เรียกว่า กิจจาธิกรณ์ อุโบสถกรรม มีความสำคัญในฐานะเป็นพิธีกรรมของสงฆ์ในการปกครองคณะสงฆ์โดยผ่านทางอำนาจในการบริหารและอำนาจตุลาการของพระสงฆ์ และ อุโบสถกรรมมีความสำคัญในการเป็นเครื่องมือระงับวิวาทาธิกรณ์ของพระสงฆ์ เมื่อมีความขัดแย้งกัน การระงับอธิกรณ์ จัดเป็นสังฆกรรมประเภทญัตติทุติยกรรมที่พระสงฆ์ต้องทำภายในอุโบสถเท่านั้น

สังฆกรรมเป็นเรื่องสำคัญ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสแนะนำพระมหากัปปินเถระซึ่งพักอยู่ ในมัททกุจฉิมิคทายวิหารคิดจะไม่ไปทำอุโบสถว่า “พวกเธอ ไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชา อุโบสถใครเล่าจักสักการะเคารพนับถือ บูชาอุโบสถ”[3] ตรัสให้พระเถระไปทำอุโบสถ จะไม่ไปไม่ได้ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ให้ความสำคัญแก่สีมาอย่างมากในฐานะเป็นเครื่องมือของการปกครองคณะสงฆ์ ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง เพื่อทำให้เกิดความพร้อมเพรียงแก่หมู่คณะ และที่สำคัญการทำอุโบสถ (สวดพระปาติโมกข์) ต้องทำภายในสีมาและอุโบสถเท่านั้น ถ้าวัดไหนไม่มี สีมาและอุโบสถ พระสงฆ์ในวัดนั้นต้องไปรวมกันทำอุโบสถกับพระสงฆ์ในวัดที่มีสีมาที่ใกล้ที่สุด ซึ่งเป็น การลำบากมากสำหรับวัดที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารที่ไม่มีสีมา และสีมายังมีความสำคัญแก่พระสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ เช่น การอุปสมบท การปวารณา การกรานกฐิน การอัพภาน การทำสังคายนาเป็นต้น ซึ่งเป็นสังฆกรรมที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา

คำว่า สีมา นั้นมีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนามากมาย และมีนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาหลายท่านได้วิเคราะห์และรวบรวมความหมายไว้ต่าง ๆ กัน คือ 1. ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 4 ตอนว่าด้วย อุโปสถขันธกะมีข้อความที่เกี่ยวข้องกับคำว่า สีมา คือ อนุชานามิ ภิกฺขเว สีม สมฺมนฺนิตุนฺติ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเพื่อสมมติสีมา[4] และว่า ภควตา สีมาสมฺมติ อนุญญาตา แปลว่าการสมมติสีมา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตแล้ว[5] เป็นต้น เป็นข้อมูลเรื่องสีมาในชั้นปฐมภูมิ 2. ในอรรถกถากังขาวิตรณีมีข้อความที่เกี่ยวข้องกับสีมา คือ สีมา จ นาเมสา พทฺธสีมา อพทฺธสีมาติ ทุวิธา โหติ แปลว่า สีมา มี 2 ชนิดคือ พัทธสีมา และอพัทธสีมา เป็นต้น[6] และว่า สงฺโฆ เอเตหิ นิมิตฺเตหิ สีม สมฺมนฺเนยฺย สมานส วาส เอกูโปสถ แปลว่า สงฆ์พึงสมมติสีมาด้วยนิมิตเหล่านั้น มีสังวาสเสมอกันและมีอุโบสถเดียวกันเป็นต้น[7] เป็นข้อมูลเรื่องสีมาในชั้นปฐมภูมิ ในอรรถกถาธรรมบท มีข้อความที่เกี่ยวกับสีมา คือ สตฺถา โยชนมตฺต

[3] วิ.ม. (บาลี) 4/137/150. วิ.ม. (ไทย) 4/137/214.

[4] วิ.ม. (บาลี) 4/138/151, วิ.ม. (ไทย) 4/138/215.

[5] วิ.ม. (บาลี) 4/140/151, วิ.ม. (ไทย) 4/140/216.

[6] กงฺขา.อ. (บาลี) 110.

[7] วิ.สงฺคห. (บาลี) 160/.212.

อทฺธาน คงฺคาย คนฺตฺวา เวสาลิกาน สีม ปาปุณิ แปลว่า พระศาสดาเสด็จไปยังแม่น้ำคงคาระยะทางประมาณ 1 โยชน์ ก็ถึงสีมา (เขตแดน) ของชาวเมืองไพศาลี เป็นต้น[8] และว่า โส อญฺเญส คิชฺฌาน สีม อติกฺกมิตฺวา อติอุจฺจ อุปฺปติ แปลว่า นกแร้ง ชื่อว่ามิคาโลปะนั้น บินล่วงเลยสีมา (เขตแดน) ของนกแร้งเหล่าอื่น บินสูงยิ่ง[9] ซึ่งมีความหมายไม่เหมือนกับสีมาในทางพระพุทธศาสนาคือเขตความพร้อมเพรียงของสงฆ์ แต่มีความหมายทางบ้านเมืองว่า เป็นเขตแดนของประเทศ ๆ หนึ่ง เท่านั้น 3. ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกาพระอรรถกถาจารย์ได้ให้ความหมายสีมาว่า สีมา หมายถึง สีมาในทางพระวินัยมีความหมายกว้างขวางอันรวมไปถึงดินแดนที่เป็นบ้านเมืองเช่น พระเจ้า แผ่นดินหรือรัฐบาลยกให้เป็นกรรมสิทธิ์ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เป็นดินแดนเอกเทศต่างหาก จากบ้านเรือนตามภาษาพระวินัยเรียกว่า วิสุงคามสีมา[10]

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชิรญาณวโรรส ได้กล่าวถึงสีมาไว้ในวินัยมุข เล่ม 3 พอสรุปความได้ว่า สีมา หมายถึง เขตแดนที่พระสงฆ์กำหนดหมายรู้กันมี 2 ประเภทคือ (1) พัทธ สีมา แปลว่า แดนที่ผูก (2) อพัทธสีมา แปลว่า แดนที่ไม่ได้ผูกพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้กำหนดนิมิต สมมติสีมาทำอุโบสถก็ดีปวารณาก็ดีสังฆกรรมก็ดี เพื่อความพร้อมเพียงของสงฆ์เพื่อความสามัคคีของหมู่คณะ การสมมติสีมานั้นต้องไม่เล็กเกินไป ไม่ใหญ่เกินไป ถ้าทำไม่ถูกอาจเป็นสีมาวิบัติ[11]

สรุป

อุโบสถกรรม มีความเป็นมาจากการที่พระเจ้าพิมพิสารได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูล ว่าสำนักอื่น ๆ มีการลงสวดอุโบสถกรรมกันขอให้พระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตให้สงฆ์สวด เพื่อความเลื่อมใสศรัทธาแห่งพุทธบริษัท พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่ามีประโยชน์จึงทรงบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์ลงอุโบสถกรรมสวดพระปาติโมกข์ หรือศีล 227 ข้อ ในวันอุโบสถวันพระจันทร์เพ็ญ และวัน พระจันทร์ดับ คือวันพระข้างขึ้น 15 ค่ำและข้างแรม 15 ค่ำไว้ในอุโบสถขันธกะหมวดว่าด้วยอุโบสถ พระพุทธองค์ทรงประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายประชุมกัน เพื่อความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ การทำอุโบสถ คือ การสวดพระปาติโมกข์ หรือ การฟังพระปาติโมกข์ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายทำในครั้งแรกนั้นเรียกว่าสังฆอุโบสถ ซึ่งเป็นการอนุญาตสำหรับภิกษุผู้พร้อมเพรียงกันตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป ต่อมาเมื่อการประกาศพระศาสนาได้แพร่หลายออกไปภิกษุมีจำนวนมากขึ้น วัดก็มี เพิ่มขึ้นมากด้วย พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตการทำอุโบสถสำหรับภิกษุ 3 รูป 2 รูป และรูปเดียวจึง ได้เกิดมี

[8] ขุ.ธ.อ. (บาลี) 2/323.

[9] ขุ.ชา.อ. (บาลี) 5/33/32.

[10] วิ.ม.อ. (บาลี) 3/147/124.

[11] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม 3, พิมพ์ครั้งที่ 20, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 125

ประเภทแห่งการทำอุโบสถเพิ่มมากขึ้นซึ่งรวบรวมแล้วได้ 5 ประเภทด้วยกันคือ 1. สังฆอุโบสถหมายถึง ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป จะต้องตั้งญัตติ แล้วสวดพระปาติโมกข์โดยชอบธรรม 2. ปาริสุทธิอุโบสถ หมายถึง ชนิดที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุ 3 รูป จะต้องตั้งญัตติก่อนเช่นกันแล้วจึงบอกปาริสุทธิคือบอกความบริสุทธิ์ตามความเป็นจริงต่อกัน 3. คณะอุโบสถ หมายถึง อุโบสถชนิดที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุ 2 รูป ให้บอกปาริสุทธิต่อกันได้เลย โดยไม่ต้องตั้งญัตติ 4. อธิษฐานอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่ทรงอนุญาตในกรณีที่มีภิกษุรูปเดียว ให้อธิษฐานอุโบสถ มีคำอธิษฐานว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถของเรา เราจะอธิษฐานอุโบสถ 14 ค่ำหรือ 15 ค่ำ ถ้ายังมีอาบัติท่านกล่าวว่า แม้อยู่ไกลควรจะไปทำคืนอาบัติ ถ้าไม่สามารถไปถึงได้ให้ผูกใจไว้ว่าเราพบภิกษุแล้วจักทำคืนอาบัติแล้วจึงอธิษฐานอุโบสถได้ เมื่อทำคืนอาบัติแล้วพึงอธิษฐานอุโบสถใหม่ ถ้ายังอยู่ในวันนั้น 5. สามัคคีอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่ทรงอนุญาตในกรณีพิเศษสำหรับสงฆ์ที่เกิดความบาดหมางเกิดความทะเลาะวิวาทแตกแยกกันขึ้น ถ้าสงฆ์สามารถประสานความสามัคคีกันได้ในวันใดก็ให้ทำสามัคคีอุโบสถในวันนั้นได้โดยมีการสวดพระปาติโมกข์เหมือนกับสังฆอุโบสถ

อุโบสถกรรมในพระพุทธศาสนาแม้จะต่างกันที่คำพูดแต่มีความหมายเกี่ยวข้องกันกับคำว่าสีมา คือเป็นสถานที่ทำสังฆกรรมโดยมีโรงอุโบสถ (อุโปสถาคาร) ตั้งอยู่ในเขตของสีมา สีมา หมายถึงเขตความพร้อมเพรียงของสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญมีการอุปสมบทเป็นต้น โดยมีเครื่องหมายกำหนดเขตในพระวินัยเรียกว่า นิมิต และนอกจากนี้ความหมายของอุโบสถยังรวมถึงเขตพื้นที่อื่น ๆ อันเป็นเขตของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ต่อมาพระสงฆ์ใน พระพุทธศาสนาจะทำสังฆกรรมอย่างใดจะต้องประชุมร่วมกันทำในอุโบสถ ซึ่งถือว่าเป็นเขตที่ได้รับการสมมติว่าเป็นสีมาที่ถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติของพระพุทธเจ้า

เอกสารอ้างอิง

พระสามร พุรหฺมเถโร. “ศึกษาอุโบสถกรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”**วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.**บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2560.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด. 2561.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2529.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. วินัยมุข เล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 20 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. 2538.